

EEN LENTIGE HERFST OF EEN GELE VERRASSING

Laur J.M. Crouzen, Vinkenstraat 7, 6176 EX Spaubeek

“Behalve de voorjaarsbloei is er soms nog een tweede bloei in de herfst.” Het staat er zo droogweg op bladzijde 57 van deel 3, eerste kolom regel tien en elf van beneden van de Nederlandse Oecologische Flora (WEEDA et al., 1988) onder het kopje Sleutelbloem/*Primula*.

Ik kan iedereen verzekeren dat de werkelijkheid heel anders is. Zo keek ik woensdag 5 oktober 1994 om 12.00 uur door de opzettelijke opening in mijn sleedoornhaagje (*Prunus spinosa*) in het verlengde van de achterkant van mijn huis parallel aan mijn gevaarlijk hellend tuintegelpad (30 bij 30, overgebleven van het terras van de burens). Gele spetters troffen mijn ogen, recht onder de wimpers. Tussen het slordige herfstgroen, kletsnat en deels al verkleurd, verhief zich daar in het derde perkje van mijn zijtuin een forse bloeistengel van de Gulden sleutelbloem (*Primula veris*) omdat de soort niet meer “Echte” mag heten (figuur 1). Helgeel in achtevoud met de fraaie donkergele honingmerken rondom in de kelk in een waterig zonnetje (figuur 2). “Niks bijzonders”, had ik blasé moeten denken. Maar de werkelijkheid is anders: zo zit ik niet in elkaar. Snel terug

naar binnen en in mijn Flora's gedoken. Er is geen betere natuurlijk dan de 21ste druk van Heukels' Flora van Nederland (VAN DER MEJDEN, 1990): “April-juni, soms weer in de herfst”, staat daar kurkdroog onder *Primula veris* in het donkerblauwe gevaar met de rode banderolle (p. 310). “Bloei april-mei”, geeft de allernieuwste donkergroene Heimans, Heinsius & Thijsse, drieëntwintigste druk, geheel herzien door dr. J. Mennema (MENNEMA, 1994). Soms te soms voor het illustere trio en zijn bewerkster? Ik krijg weer hoop. De officiële rode Flora van België (DE LANGHE et al., 1988) zwijgt over herfstbloei, een Frans exemplaar idem dito en zelfs een Svensk flora (KROK et al., 1984), afkomstig uit een boekwinkel in Uppsala, om de hoek bij Linnaeus' tuin, geeft niet thuis over deze tijloze bloei om het met een variatie op de *Colchicum* te zeggen.

FLEXIBEL

Samengevat: voor nuchter Nederland inderdaad tot twee keer toe “niets bijzonders”, maar daarbuiten gaan de wenkbrauwen sneller omhoog, naar het noorden en het zuiden. Ik besluit mijn botanisch geval toch te documenteren, als ik ontdek dat er zelfs een tweede bloeistengel onderweg is (figuur 3). Want zelfs Sef Bronneberg, befaamd IVN-gids en natuurloper, die ik langs de Hoeve in Spaubeek tref, is verbaasd, al denkt hij aan de droge, hete zomer en de flexibele instelling van moeder natuur. Een andere, die ik bevraag is onze eigen Douwe de Graaf, die mij zeer terecht naar WEEDA et al. (1988) verwijst. Nederlands opperhovenier Arie Koster, urbaan ecooloog en vechter tegen de herbicide-spuittrein van NS, levert me zelfs een verklaring. “Op een punt in de herfst en de lente moeten temperatuur, vochtigheid en hoeveelheid na-

tuurlijk licht precies hetzelfde zijn. Twee kruisende lijnen, die van de herfst omlaag en die van de lente omhoog. Dat moet eenzelfde invloed hebben op de groeihormonen van een vroege bloeier, vandaar dat de vroege bloeiers ook vaak een heel late bloei vertonen.”

ZELDZAAM

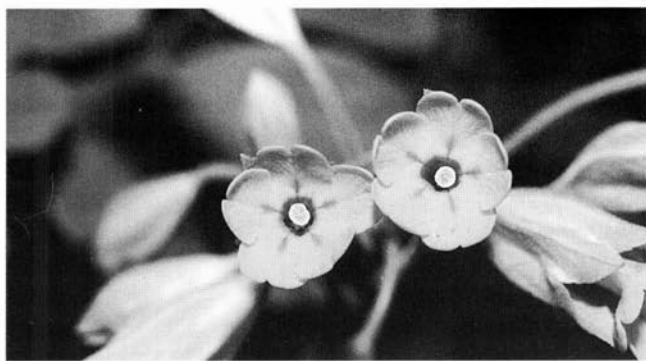
Daarom het volgende en omdat de Gulden sleutelbloem in de vrije natuur zo ontzettend zeldzaam geworden is: op 6 oktober tel ik acht volledig geopende bloemen van het pin-type (WEEDA et al., 1988). De stengel is 15 centimeter hoog en met de bloeikrans erbij 19 centimeter. De bloemen keren zich naar het noordwesten. Naast de nieuwe bloeistengel, een van het voorjaar, nu verdroogd en helemaal donkerbruin en met lege zaaddozen. De bloeiende plant staat in een driehoek dicht opeen met twee andere rozetten. De meest oostelijke bloeit en in de zuidwestelijke hoek zit nog een beginnende bloeistengel tussen jonge rozetblaadjes. De planten zijn zaailingen uit de De Wevertuin van het Natuurhistorisch Museum Maastricht uit het laatste jaar, dat je daar nog zaden kon bestellen (pia memoria) en dankzij een koude winter groepsgewijs gekiemd. Al die jaren is er van herfstbloei geen sprake geweest, ook niet bij die ongeveer twaalf andere *Primula*'s van dezelfde soort in mijn country tuin. Er zitten naast de acht open bloemen nog negen gesloten knoppen aan de stengel. De grondsoort is Limburgse löss van het taaiste type met enige organische bijmenging. De omgeving bestaat voornamelijk uit *Aquilegia vulgaris*, *Geranium* species en enkele hoge stokrozen. Ik ruik geen bloemengeur en zie ook geen insecten, zelfs niet na een uurtje turen.

VERFLENST

Op zaterdag 29 oktober 1994 sta ik weer te meten en te schrijven. Zestien centimeter hoog is nu de eerste bloeistengel, met bloemen ongeveer twintig. En ik tel nu nog zeven

FIGUUR 1. *Primula veris* tussen o.a. *Aquilegia vulgaris*, *Geranium* species en Stokroos. Duidelijk zichtbaar is de uitgebloeide zomerstengel (foto: L. Crouzen).

FIGUUR 2.
De bloemen in close up. De vijf gele honingmerken en de stampers van het pin-type zijn goed zichtbaar (foto: L. Crouzen).

open bloemen, waarvan er slechts één nog fris is. Het is een dag met koude regenbuien en een temperatuur om 16.00 uur van tien graden Celsius. Zes van de zeven open bloemen zijn al lichtelijk verflenst en waterig van kleur. Twee kleine bloemen, heel smal, nauwelijks open. Twee knoppen, waarin je wel de bloemkleur kunt zien maar waarvan de bloemen zich waarschijnlijk niet verder ontwikkelen. Vijf uitgebloeide bloemen met lichtbruine, verdroogde kelken. Van zaadvorming hier geen sprake. Maakt samen zestien bloemen. Dat klopt, want op 6 oktober heb ik een bloemetje voorzichtig afgeknipt om het bloemtype nader te bekijken. De tweede stengel dan in het zuidwesten: hoogte in totaal niet meer dan 4 centimeter, maar wel al een bloem helemaal open. Ook van het pin-type, maar de stamper is nog niet zichtbaar in de kelkbuis, zit halverwege, maar duidelijk boven de laaggeplaatste meeldraden. Negen bloemen tel ik totaal hier. Naast de open bloem, een half open en de andere zeven nog kouwelijk in de knop. Reden genoeg om Kloos te citeren, als binnenkort de echte vorst gaat toeslaan: "Ik ween om bloemen in de knop gebroken. En voor den uchtend van haar bloei vergaan. Ik ween om liefde..." (LODEWICK, 1960). Tot zo-

ver mijn arme tijloze *Primula*'s, waarvan de laatste bloemen tot twee dagen voor Kerstmis bloeien. Dan begint het te sneeuwen.

MONTREAL

Kan de wetenschap troost bieden? Tia-Lynn Ashman en Daniel J. Schoen, biologen van de McGill Universiteit in Montreal, Canada, hebben elf planten van Noord-Amerika en Canada (*Aquilegia*, *Geranium*, *Cerastium* enz.) bestudeerd met de vraag of er een relatie is tussen de bloeiduur van bloemen en de fysieke inspanning, die een plant zich moet getroosten om te bloeien (ASHMAN & SCHOEN, 1994). Naar de *Primula* hebben ze niet gekeken en verder zijn hun conclusies redelijk voorspelbaar: hoe sneller een plant aan bestuiving kan geraken, hoe minder moeite ze zal doen om bloemen open te houden. Vandaar dat orchideeën, die van specifieke bestuivers afhankelijk zijn, hun bloemen zo lang fris houden. Het zij zo.

Ik kies daarom voor de hypothese van Arie Koster. Tussen 21 juni (zomersolstitium) en 21 december (wintersolstitium) reist de zon in zes maanden van de Kreeftskeerkring in het noorden naar de Steenbokskeerkring in het zuiden over de evenaar heen. Dankzij het schuine vlak, waarin de aarde om de zon draait. Nu is in begin oktober, bij de ontdekking van de volle bloei van *Primula veris*, de zon op haar reis naar het zuiden even ver van onze breedtegraad verwijderd als begin april, de tijd van de normale voorjaarsbloei van *P. veris*, omdat april natuurlijk bijna even ver in tijd verwijderd is van 21 december als begin oktober van 21 juni. De zon gaat in oktober alleen richting Steenbok en in april precies de andere kant op richting Kreeft. De lichtsterkte, gemiddelde temperatuur en lichtduur zullen daarom niet ver uiteenlopen op die tijdstippen van het jaar, hoewel 21 september en 21 maart natuurlijk qua weer het meest overeenkomen. De al-

gemene weerstatistiek (LANGENHOFF, 1993) geeft voor de periode 1-10 april: zon op: 7.08 uur, zon onder 20.20 uur (Zomertijd), gemiddeld temperatuurmaximum: 11,1 graden Celsius en minimum 2,5 graden Celsius. Voor de periode 11-20 oktober geldt: zon op: 7.03 uur, zon onder: 17.48 uur, gemiddeld temperatuurmaximum 14,5 graden Celsius, minimum 6,3 graden Celsius. In oktober tweeëneenhalf uur minder zon, maar wel hogere temperaturen, die mogelijk voor compensatie zorgen. In ieder geval qua weer een zo klein verschil, dat de plant dat nauwelijks in de gaten heeft.

Vandaar dat *Primula* net zo goed *Ultimula* kan heten. Zo zijn er meer: *Viola tricolor*, *Hieracium aurantiacum*, *Geum rivale* en *Borago officinalis*. Zoals ik al zei; niets bijzonders, maar graag zou ik weten of anderen ook *P./U. veris* in oktober zagen bloeien.

SUMMARY

AUTUMN FLOWERING OF *PRIMULA VERIS*

There are few reports of the autumnal flowering of *Primula veris* in the botanical literature, and cases have been poorly documented. This article provides a report and photographic evidence of a recent case of autumnal flowering of *P. veris* in a private garden in Spaubeek (Southern Limburg). An attempt is made to explain this remarkable behaviour of the species. Conditions of temperature, precipitation and quality, duration and intensity of daylight in some time windows in spring and autumn are very similar. They may be so similar that plants which flower early in the season cannot tell the difference and start to flower in October.

LITERATUUR

- ASHMAN, TIA-LYNN & DANIEL J. SCHOEN, 1994. How long should flowers live? *Nature* vol. 371 (27-10-1994): 788-790.
KROK, TH.O.B.N., et al., 1984. *Svensk Flora*, 26e druk.
LANGENHOFF, V., 1993. *Weer en natuur van dag tot dag*, 1e druk.
LANGHE, J.-E. DE, et al., 1988. *Flora van België*, het Groot-hertogdom Luxemburg, Noord-Frankrijk en de aangrenzende gebieden, 2e ed. Nationale Plantentuin van België, Meise.
LODEWICK, H.J.M.F., 1960. *Litteraire Kunst*, 11e druk. Maastricht.
MEIJDEN, R. VAN DER, 1990. *Heukels' Flora van Nederland*, 21e druk. Wolters-Noordhoff, Groningen.
MENNEMA, J., 1994. *Heimans, Heinsius en Thijsses' Geïllustreerde Flora van Nederland, België en Luxemburg en aangrenzend Duitsland en Frankrijk*, 23e, geheel herziene druk. Versluis, Baarn.
WEEDA, E.J., et al., 1988. *Nederlandse oecologische flora. Wilde planten en hun relaties*, deel 3. IVN/VARA/VEWIN.

FIGUUR 3. Beneden tussen de hartbladeren van een tweede rozet is een tweede bloeistengel in aantocht (foto: L. Crouzen).